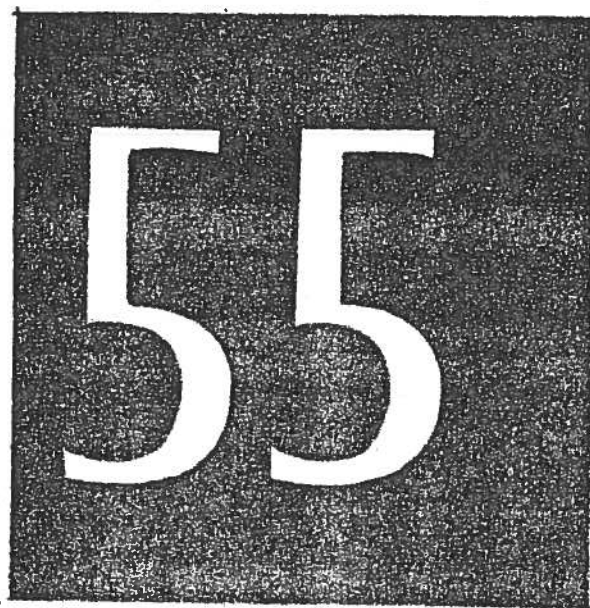

МОСТОВИ

УДРУЖЕЊЕ КЊИЖЕВНИХ ПРЕВОДИЛАЦА СРБИЈЕ

САДРЖАЈ

107 <i>Дефинисање дословности и кореспонденције и утврђивање њиховог односа</i>	Борис Хлебџ
115 <i>Лингвистичка анализа и књижевни превод</i>	Радмило Маројевић
121 <i>Превођење понављања као средства истицања</i>	Весна Половина
127 <i>Јуџин Најда, Пут до науке о превођењу</i>	Весна Комненић — Milić
МЛАДА ПРЕВОДНА КЊИЖЕВНОСТ	
133 <i>Франсоа Вијон у препевима Станислава Винавера и Коље Мићевића</i>	Аника Крстић
144 ИЗ САВРЕМЕНЕ ТУРСКЕ ПОЕЗИЈЕ
<i>Јашар Мирач, У туђину и друге песме</i>	Славољуб Ђинђић
148 ИЗ САВРЕМЕНЕ ПОЉСКЕ ПОЕЗИЈЕ
<i>Адам Важик, Најтоплији дах и друге песме</i>	Угљеша Радновић
153 <i>Јозеф Милбергер, Посмртни венац</i>	Милорад Софронијевић
156 ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ	
<i>Непреводљиво у преводу</i>	Матеј Роде
158 СТАНОВИШТА—МИШЉЕЊА—КОМЕНТАРИ	
<i>Преводилачка периодика у Југославији</i>	Јован Јанићијевић
161 IN MEMORIAM	
<i>Миодраг Ибровац као преводилац Његоша
После петнаест година — др Милош С. Московљевић</i>	Крунослав Ј. Спасић
Јелица Дреновац
166 ХРОНИКА	
<i>Преводилачки сусрети у Сарајеву — Дванаести преводилачки сусрети у Тетову — Примењена лингвистика и превођење — Споразум о оснивању и раду Југословенске секције за теорију, историју и критику превођења — Глобални програм рада Југословенске секције за теорију, историју и критику превођења — План рада Југословенске секције за теорију, историју и критику превођења</i>	Матеј Роде,
Јован Јанићијевић,
Слободан Вукобрат

ЈУЦИН НАЈДА

ПУТ ДО НАУКЕ О ПРЕВОЂЕЊУ*

Полиглотско царство старог Вавилона, са својим радним језгром мултилингвалних преписивача, који шаљу званичне поруке на клинастим плочама у удаљене крајеве царства, далеко је од електронске опреме која се данас користи при симултаном превођењу у Уједињеним нацијама у Њујорку. Међутим, основни проблеми међујезичке комуникације остају исти, мада данас застрашујуће могућности модерне технологије захтевају да повећамо напоре да се обезбеди успешно разумевање међу људима. Без обзира да ли је реч о превођењу на међународним скуповима, или о извиканим настојањима да се ставе у погон машине које преводе мноштво научних резимеа, или о пионирским напорима мисионара који преводе свете књиге за удаљена примитивна племена, једно је сигурно: никада у историји света није било толико људи који посвећују толико времена и напора преводачком послу колико данас.

Замерке превођењу

Мада међујезичко превођење сви прихватају као стварну неопходност, било је и оних који су тај посао и његове резултате омаловажавали. Грем Шаурмен је изјављивао да се „превођење без потребе уплиће у надахнуће“, док је Хари де Форест Смит упорно тврдио да је превођење књижевног дела бљутаво као „кувана јагода“, а Макс Истмен доказује да су „скоро сви преводи лоши“, јер их раде обични људи који неубичајени страни израз пореде са отрцаним изразом у сопственом језику. Штавише, они га нагрђују својом очајничком тежњом да звуче књижевно.

Када се пажљиво проучи шта се дешава са текстом у процесу преношења из једног језика у други, има доста разлога да се превођењу замера. Као експеримент, издавачи „Политикена“, једног листа у Данској, послали су изврсно написан есеј В. Јансена од 700 речи шведским, немачким, енглеским и француским преводиоцима. На крају, овај чланак, који је у почетку био дескриптивни есеј са „ритмичним реченицама, једноставним фразама и пробраним речима, дајући жив утисак шумских мириса и боја богатог животињског света и достојанства природе и рада“, завршио је као таква прозаична збрка, да је један дански професор, кога су замолили да начини крајњи превод са француског поново на дански, сматрао да нема сврхе да губи време око превођења материјала који „изгледа да је написао неки основац.“

Неке замерке превођењу су одражавале теолошке расправе. *Masseketh Sopherim* (Расправа писмозналаца), на пример, одражава јеврејски средњовековни став према преводу Старог завета на грчки овим речима: „Пет старца написаше Закон на грчком за краља Толмаја (Птоломеја); и тај дан беше тежак дан за Израел, као онај дан кад Израел створи златно теле.“ *Megillath Taanith* (Свитак о постовима) овако тај описује исти превод: „Осмог дана месеца тебета, у време краља Толмаја, беше написан Закон и помрчина три дана прекри свет.“ Сер Томас Мор је против свих превода Библије, јер су изрази који су у њима коришћени били у супротности са традицијом

* Ово је одломак из прве главе истоимене књиге Јуцина Најде, познатог теоретичара превођења.

римокатоличке цркве, ставом појачаним ускогрудошћу Трентског концила.

Па и поред свега тога, људи нису увек очајавали због превођења, јер оно има неке добре стране, иако како неко рече: „Нико нема користи од превођења, осим владике.“ Ипак, Фицджералд је доказивао да је „бољи врабац у руци него голуб на грани“. Мада је превод можда као старо вино у новим боцама или као жена у мушкој одећи, исходи могу бити и укусни и живахни, упркос мишљењу италијанских писаца ране ренесансе, који су тврдили да су преводи као жене — ружни кад су верни, неверни кад су леви.

Истицање свих сложености превођења у основи потврђује да се језици темељно разликују један од другог. У ствари, они се толико разликују да неки тврде да се не може потпуно пренети на један језик оно што је изворно речено на другом језику. Ипак, како су лингвисти и антрополози утврдили, оно што уједињује човечанство је много веће од онога што га раздваја и отуда, чак и у случајевима веома различитих језика и култура, то је оно што представља основу за комуникацију. Ова заједничка суштина људског искуства и сродни начини на којима се о њој говори, ипак не уклањају знатне и битне разлике међу језицима. Штавише, не само што разлика изгледа да има много више него сличности, већ оне стварају много више препрека разумевању него што су сличности у стању да их отклоне.

У исти мах, преводилац је под сталним притиском због сукоба форме и значења. Ако покуша да се приближи стилским особинама оригинала, вероватно ће жртвовати много од значења, док строго држање дословног садржаја обично има за последицу знатан губитак стилских обележја.

Исто тако, преводилац је затечен у дилеми „слово против духа“, јер ако је веран ономе о чему се говори, он може да уништи дух који прожима изворно саопштење. У исто време, ако се сувише усредреди на стварање изворног „осећања“ и „тона“ поруке, могу га оптужити да се слободно односи према материји текста — слову закона.

Што је још горе, преводиоци морају да се хватају укоштац са средством комуникације које је стално у процесу промене. Да би био корисно средство друштвеног саобраћаја, језик мора да буде способан да прихвати ново сазнање и нову организацију сазнања. У извесном смислу, он мора одговарати стварности, иначе је бескористан; али он не може потпуно одговарати стварности, иначе би и у том случају био неупотребљив, јер језик не може посебно да означи сва бескрајно различита збивања. Он мора да буде способан да класификује и групише искуства. Штавише, мора да буде довољно општекористан да би га употребљавало много људи, а не само извесне групе посвећених. Отуда, он није приватни, него јавни систем знакова који се непрестано, лагано, поново ствара, како би одговарао захтевима променљивог света. Међутим, сами преводиоци су одговорни за пуно промена које се дешавају у језику, јер као што погодно рече Хулио Казарес: „Превосење је царинарница кроз коју, ако цариници нису опрезни, пролази више кријумчарене робе страних израза него кроз било коју другу језичку границу.“

Још један проблем са којим се преводилац суочава јесте правилно схватање сопствене улоге. Да ли је превођење, на пример, уметност или наука? Је ли то вештина која се може стећи једино вежбањем, или постоје одређени поступци који се могу описати и проучавати? Истина је да је пракса превођења далеко надмашила теорију; и мада нико неће порећи уметничке елементе у добром преводу, лингвисти и филолози све више постају свесни да су процеси превођења подложни строгом опису. Кад говоримо о „науци превођења“, ми се наравно бавимо дескриптивним аспектом, јер баш као што се

лингвистика може одредити као дескриптивна наука, исто тако је и преношење поруке из једног језика у други важан предмет научног описивања. Они који су тврдили да је превођење уметност и ништа више ретко су успевали да продру испод површине очигледних начела и поступака који управљају његовим функционисањем. Слично томе, они који су заступали сасвим супротно гледиште, ретко су проучили превођење у довољној мери да би поштовали уметничку сензитивност која је неопходан састојак сваког прворазредног превода неког књижевног дела.

Област превођења

Општа област превођења се по Јакобсону може поделити на три дела. Први тип, или „интралингвално“ превођење, састоји се у основи у пресрочивању нечега у оквиру истог језика. Овим поступком можемо тумачити језичке знаке помоћу других знакова истог језика, једним поступком који се чешће практикује него што обично претпостављамо, и то поступком који је од кључне важности за одговарајућу теорију значења. Други тип, или „интерлингвално превођење“, може се назвати „правим превођењем“, јер оно обухвата тумачење језичких знакова једног језика језичким знацима другог. Међутим, у интерлингвиналном превођењу, ми се не бавимо само одговарајућим симболима (тј. поређењима реч за реч), већ и еквиваленцијом оба знака и њиховог распореда. То значи, морамо да познајемо значење читавог исказа.

Трећи тип превођења може се назвати „интерсемиотички“ или трансмутација, под којим подразумевамо преношење поруке из једне врсте знаковног система у други. На пример, у америчкој морнарици се језичка порука може трансмутирати у поруку заставом путем дизања одговарајућих застава у правилном низу. Слично томе, говор поглавице Кијова може да се трансмутира у језик знакова без употребе речи да га могу разумети не само говорници других језика, већ и друге Кијове које могу бити присутне.

У многим случајевима, међутим, превод заиста у себи садржи одређена, прилично строга ограничења, које намећу културни контекст и језичко-књижевни стилови, или средства комуникације. Превођење правних докумената са енглеског на шпански, на пример, укључује неке основне разлике између енглеског обичајног права и римског права. Преводац америчких шалливих стрипова стално је опседнут проблемима који произилазе из културних особности; на пример, усолена говедина и купус — јело које тако добро одговара Џигзовом карактеру — баш ништа не значи у многим културама. Сходно томе, Џигзово омиљено јело постаје пиринач и риба у југоисточној Азији, сарма у Турској, а динстани бакалар у Италији.

Стилска ограничења су посебно важан елемент у превођењу поезије, јер је много од суштине поезије садржано у спољашњем омоту за садржај највише значењем. Још више незгодних ограничења у форми, која се јављају као последица употребе одређеног средства комуникације, срећу се у покушају да се синхронизује страни играни филм, јер ту не треба да се саопшти прича, већ — посебно у сценама гроплана — мора да се подеси и време, слоговна структура, па чак и одговарајући покрети лица.

Међутим, од свих разноврсних типова превођења, са сигурношћу се може рећи да ниједно не превазилази превођење Библије по: (1) обиму тема (нпр., поезија, право, пословице, приповедање, излагање, разговор); (2) језичкој разноликости (непосредно или посредно са грчког и хебрејског на

више од 1200 других језика и дијалеката); (3) историјској дубини (од трећег века пре нове ере до данас); (4) културној разноликости (нема културне области на свету која није представљена превођењем Библије); (5) обиму рукописног материјала; (6) броју укључених преводаца; (7) сукобљеним гледиштима; и по (8) сакупљеним подацима о употребљеним принципима и поступцима. Тако, са неким оправдањем, ова књига о науци превођења у великој мери користи искуства преводаца Библије, пошто су она корисна за шире проучавање теорије и праксе превођења. Међутим, не покушавамо да расправу ограничимо на грађу Светог писма, јер се ова књига бави целокупним обимом превођења. Ипак, чак и у оквиру саме библијске материје, може се добити много значајних и репрезентативних података.

Има, наравно, посебних проблема повезаних са превођењем Библије, који се не тичу других типова превођења у истој мери: (1) у поређењу са сасвим савременом грађом, Библија представља документ који потиче из релативно далеког историјског периода; (2) културне разлике између времена Библије и нашег доба су велике; (3) природа документарне грађе, мада на неки начин преобилна (за разлику од других докумената из класичног доба), прилично је оскудна у многим питањима поделе речи и интерпункције; (4) произвољне традиционалне поделе на поглавља и стихове тежиле су да замагле значајне видове повезаности; (5) превише слободна теолошка размишљања су у неким случајевима тежила да искриве значење изворне поруке. Поред тога, не само што преводац Библије мора да се суочи са природном тежњом ка конзервативизму и тајновитости у религиозном изразу, већ, као што је згодно рекао Кембел: „Има још једно зло које проистиче из оваквог поступка према светом спису, да солицизми, варваризми и бесмислени изрази, које он подстиче, дају обиље материјала визионару из којих његова машта обликује хиљаду мистерија.“

Сврха оваквог приступа превођењу

Ајзенберг је сасвим у праву када тврди: „Тачно је да је уметност превођења далеко превазишла теорију превођења.“ Ово дело је покушај да се то несрећно стање ствари поправи тиме што ће се на предмет превођења применити бројна достигнућа која све више добијају значаја у извесном броју сродних области.

Први значајни рад у антрополошкој семантици у Европи био је рад Вилхелма фом Хумболта, који је тврдио да постоје дубоки психолошки и филозофски односи између језика, с једне стране, и мисли и културе са друге. Али, несумњиво да је најважнији утицај у Европи на развој теорије значења извршио Фердинанд де Сосир, чије су основне идеје о језичким структурама биле основа за стваралачко третирање семантичких проблема.

У Сједињеним Државама, где су, као реакција на „сваштарски“ ментализам, многи лингвисти неко време избегавали семантичке проблеме, сматрајући да су изван области праве лингвистике, Едвард Сапир је дао веома важне и значајне доприносе, док је Бенџамин Ли Ворф систематски изложио још неке подстицајне идеје, које су настојале да објасне одређене структуре мисли и многе карактеристике културе, пошто су оне у основи одраз главних лингвистичких категорија језика одређених народа. После ових проучавања убрзо су уследили важни доприноси једног броја антрополошко оријентисаних лингвиста, као што су Хари Хојџер, Флојд Лонзбери и Зелиг Харис.

Антропологија је прешла дуг пут до своје биолошке оријентације у прошлом веку, до данас, када се занима за систем знакова и вредности, што је процес на који је пресудно утицао Бронислав Малиновски, а који је наставио да примењује један број антрополога, укључујући Ворда Гудена, Ентонија Воласа и Џона Еткинса, К. О. Фрејка и Харолда Конклина. Ово помсрање нагласка било је од изузетне важности за сваког ко проучава значење језичких знакова; јер из пажљиве анализе сродности система и детаљних описа начина на које људи описују свој живот и околину, стекли смо јединствени увид у начин на који значења речи могу да се проучавају и класификују.

Општи семантичари су праве напасти у данашњим расправама о комуникацији. Они нису задовољни објашњењима граматичара, које занима однос речи према речима, нити логичара, који се баве односима исказа према исказима. Они чак нису задовољни ни са традиционалним семантичарем, који своју пажњу управља на однос речи и исказа са знацима који им вероватно одговарају. Уместо тога, они су заокупљени односом ових речи и исказа са људским понашањем уопште. Ови научници се не занимају за претпостављене категорије које леже испод логичког исказа, већ за понашање људи у току процеса комуникације и оно које проистиче из тог процеса.

Општи семантичари, као што су Рапопорт и Хајакава, ублажили су неке од тих прстераних захтева пионира семантике Корзибског, али нису пренебрегли важне доприносе које је он дао. Посебно у својим „аналогијама са мапом“, Корзибски је тврдио да: (1) мапи није територија (тј. ознаке за речи нису стварност, већ само замене за њу); (2) мапа не укључује све у себи (тј. у речима су садржане више или мање сличне ствари, али оне не одређују тачно све разлике у искуству); (3) мапа одражава саму себе. То значи да мапа мора стварно да садржи мапу или другим речима, да језик садржи знаке помоћу којих се може говорити о језику — језику у оквиру језика, или, како га неки лингвисти називају, „метајезику“.

Занимајући се за језик као знаковни систем, симболички логичари су такође допринели неким веома важним сагледавањима проблема значења, а тиме и превођења. Скоро је неизбежно истаћи да су људи као Берtrand Расел и Лудвиг Витгенштајн, који су тврдили да „*Alle philosophie ist Sprachphilosophie*“ („Сва филозофија је филозофија језика“), морали дати важне доприносе нашем разумевању знакова и њихових значења. Помоћу извесних нових идеја у логици, укључујући: (1) пропозиционалну функцију, (2) операциону дефиницију, (3) процену на основу предвиђања и (4) теорију типова, традиционална логика Аристотела скоро је сасвим измењена. Уместо претпоставке да речи имају одређена значења и да је задатак логичара само да опише шта један такав симбол већ битно садржи у себи, симболички логичари заснивају целокупне системе симбола, утврђујући им значења, а потом се служе њима као средствима за проверу њихових вредности и односа. У извесном смислу, речи су свргнуте са престола једног узвишеног статуса који им је дат у Платоновом систему „идеја“ и постале су оруђе за руковање појмовима. Практична последица тога јесте схватање да су речи у основи средства и оруђа, а да је комуникација само једна врста понашања. У овој области, нека од најподстицајнијих запажања потекла су од Ернста Касирера и Виларда Квајна.

Психолози су такође дали важне доприносе проучавању значења, не само у области гештalt-психологије, која се превасходно бави опажањем и концептуализацијом, и отуда симболизацијом, али такође и путем бихејвиористичких анализа. Ранији покушаји да се сва значења објасне само терми-

нима стимулуса и реакције, показали су се сасвим неподесни, јер условљавајуће особине људског понашања се не могу успешно контролисати као код за мораца. Међутим, оснивањем теорије, „бихејвиористичких предиспозиција“, психолози су могли да покажу однос између симбола и понашања на начин који даје важан увид у проблеме реакција на значење — особине од изузетне важности за преводиоца који покушава да произведе код своје публике исто дејство за које се сматра да је постојало у реакцијама изворних слушалаца. У вези са овим, треба се обратити истраживању и теоријама Б. Ф. Скинера и Роџера Брауна.

Неки психолози (Милер, Галантер и Прибрам) развили су психолошке теорије у којима излажу веома изражени паралелизам са језичким структурама, јер њихове основне идеје о структури људског понашања добро одговарају типовима структура које се срећу у језику. Штавише, ове се теорије везују за данашњи развој на пољу кибернетике и прилично јасно показују да понашање садржи у себи много више од рефлекса и навике. У ствари, ово се може адекватно објаснити само ако се узму у обзир чиниоци као што су представа, план, провера и повратна спрега. Ако се ове теорије покажу тачнима, а оне све више пуштају корен, оне нуде начине који ће унапредити повезивање открића лингвиста и психолога у основној области комуникације.

Психијатрија је такође значајно допринела модерним приступима значењу, посебно кроз достигнућа Јунга и Ериха Фрома, осветљавањем важности симбола и мере до које језички знаци носе у себи далеко више емотивног значења него што се раније мислило да је могуће.

Филолози, за које је превођење позната и дуго проучавана област, битно су помогли данашњем изучавању књижевности тиме што управљају све више пажње ка свеукупном културном контексту књижевног стварања, а не покушавају, као што су тако често раније чинили, да трагају за скривеним мотивима и губе време на неважне реконструкције.

Људи који су се непосредно бавили основним проблемима превођења Библије такође су допринели разумевању основа семантичке теорије, као, на пример, Јоаким Вах својим подробним анализама теорија превођења у дванаестом веку и Карл Јасперс и Рудолф Пулман продорним сагледавањима у књизи *Мит и хришћанство*.

Превела с енглеског: Весна Комненић -Milić